

Hellmut G. Haasis

SMRT V PRAZE

Atentát na Reinharda Heydricha

PROSTOR

Hellmut G. Haasis
Smrt v Praze
Atentát na Reinharda Heydricha

PROSTOR

Hellmut G. Haasis

Smrt v Praze

Atentát na Reinharda Heydricha

přeložila Zlata Kufnerová

PROSTOR | PRAHA | 2015

Originally published under the title
Hellmut G. Haasis: Tod in Prag

© Hellmut G. Haasis, 2002

© Edition Nautilus

Czech edition © PROSTOR, 2015

Translation © Zlata Kufnerová, 2004, 2015

ISBN 978-80-7260-315-2

OBSAH

Úvod // 9

1. Mladý zlý bůh smrti. Psychologický profil // 11
 2. Český odboj // 31
 3. „Král Slunce“ na Hradčanech // 52
4. Českoslovenští výsadkáři v Anglii // 69
 5. Čas běží. Přípravy v Praze // 85
6. Gabčík a Kubiš v ostré zatáčce // 105
7. Heydrichova smrt. Smuteční obřady // 121
8. Nový teror. Druhá heydrichiáda // 137
 9. Poslední boj v chrámu // 153
10. Zmatené dohady o mužích v pozadí // 172
11. Kolem atentátu bují legendy // 182
12. Nekrology. Dlouhé mlčení // 193
13. Pozdní respekt // 206

Prameny a literatura // 215

Jmenný rejstřík // 226

Úvod

Kdo dnes cestuje do Prahy, narazí všude v historii města na pozoruhodné Němce. Jen poslední německý vládce na Hradčanech hraje v tomto poznávacím programu spíše roli strašidla. Německé turistické průvodce se o něm zmiňují v nejlepším případě jen jaksi mimochodem a téměř nikdy neuvádějí místo jeho smrti: ostrou zatáčku v předměstské Libni. Reinhard Heydrich, v letech 1941–1942 říšský protektor na Hradčanech, se narodil v roce 1904 v Halle nad Sálou. Jeho rodiče smýšleli nacionalisticky, ale nikoli antisemitsky. Po maturitě nastoupil dráhu námořního důstojníka, v roce 1931 byl z námořnictva propuštěn kvůli záležitosti s ženitbou, která se nikdy nevysvětlila. Protože Heydrich nedokázal žít bez uniformy, vzápětí vstoupil do SS. Prostřednictvím kontaktů, které měla ve straně jeho žena, dostal v Mnichově od Himmlera za úkol vybudovat pro SS tajnou službu, zvanou SD (*Sicherheitsdienst*, Bezpečnostní služba).

V roce 1933 ho bavorská nacionálněsocialistická vláda povolala na mnichovské policejní prezidium jako vedoucího politického oddělení. Jako šéf úřadovny gestapa v Berlíně v roce 1934 centralizoval Politickou policii. V roce 1939 založil německou policejní centrálu, Hlavní říšský bezpečnostní úřad (*Reichssicherheitshauptamt*, RSHA). Se svými policejními oddíly zahájil téhož roku na Východě vyhlazovací tažení proti Židům a domácímu obyvatelstvu, od roku 1941 organizoval masové popravy východoevropských Židů. V září 1941 ho Hitler poslal do Prahy jako říšského protektora, aby zlomil odpor Čechů.

Ihned po Heydrichových prvních popravách českých vězňů rozhodl prezident československé exilové vlády v Londýně

Edvard Beneš o odstranění Heydricha atentátem. Volba Benešovy tajné služby padla na Slováka Jozefa Gabčíka a Čecha Jana Kubiše. Oba byli vyškoleni v Anglii sabotážní organizací SOE (*Special Operations Executive*, Oddělení pro zvláštní operace). Koncem prosince 1941 seskočili oba partyzáni z anglického letadla nedaleko Prahy a národně uvědomělé nekomunistické podzemí ve městě se jich ujalo.

Po dlouhé měsíce nebylo možné atentát kvůli přítomnosti značného množství příslušníků SS uskutečnit. Šance pro atentátníky se objevila, až když se Heydrich o Velikonocích 1942 přestěhoval i s rodinou z Hradčan na zámek, vzdálený od Prahy asi 11 kilometrů. Svě každodenní cesty autem do Prahy podnikal i přes četná varování vždy v otevřeném mercedesu a bez ochranky. Odpovídalo to Heydrichovu psychologickému profilu. Pokud si chtěl zachovat svou pověst bojovníka a čest sportovce – Heydrich byl nějakou dobu nejlepším německým šermířem šavlí –, nevylučoval ve válce riziko smrti ani pro sebe.

Dne 27. května 1942 ho zasáhl protitankový ruční granát moravského selského synka Kubiše, 4. června zranění podlehl, 9. června byl pohřben na berlínském Hřbitově invalidů.

Tato kniha sleduje stopy atentátu, které jsou zaplevelené legendami, a rekonstruuje, co se v Praze v létě roku 1942 skutečně událo. Chtěla by přispět k objasnění jedné důležité kapitoly historie evropského odboje, jejíž jednotlivosti je možné v plném rozsahu zjišťovat skutečně až po otevření východoevropských archivů po roce 1989.

1. Mladý zlý bůh smrti. Psychologický profil

Po státním pohřbu Reinharda Heydricha musela SD, tajná služba složky SS, s překvapením konstatovat, že „plný význam Heydrichovy osobnosti pro Německou říši si nejširší masy plně uvědomily, až když mu byl propůjčen nejvyšší stupeň Německého řádu“.¹ O Heydrichových krvavých stopách v kulisách režimu násilí nemohla veřejnost nic vědět. Vlastně to byl do té doby kdosi neznámý, zdálo se, že stojí v Himmlerově stínu, že je subalterní figurkou v druhém sledu SS.

Dokonce ani vůdčí orgány v zahraničí nevěděly o mnoho víc. Švýcarská zpravodajská služba a policie si všimly Heydricha až v roce 1941, když na sebe upozornil svým slepě zuřivým pražským terorem, a přitom již dříve zosnoval zákroky proti německým emigrantům v zahraničí. V roce 1935 zjistila basilejská justice v odvážném procesu, že Heydrich tahal za drátky při jednom únosu, totiž při únosu německého židovského novináře Bertholda Jacoba. Pracoval ovšem - naštěstí - nedbale a po prohraném soudním řízení v Haagu musel nechat odvěčeného novináře vycestovat do Švýcarska. Heydrich stál tiše v pozadí, neboť na to, aby evropští sousedé žasli a aby se báli, bohatě stačili ti hlasití z hnědého panstva.

Po válce se tento mrtvý stal historickou postavou: jako šéf policie, gestapa, Kripa (Kriminální policie), SD, Hlavního říšského bezpečnostního úřadu, ale především jako organizátor holokaustu. Obrysy jeho osobnosti však zůstaly

1/ H. Boberach (ed.), *Meldungen aus dem Reich*, sv. 10, Hersching 1984, str. 3804.

podivně neostré. Dokonce i jeho smrtelné zranění v ostré zatáčce poblíž Vltavy vymizelo i s přesnými okolnostmi většinou z paměti, zdálo se, že zajímavé zůstává již jen datum. Že by okolnosti smrti tak hrůzného nacionálněsocialistického funkcionáře byly bezvýznamné? Atentát na jeho osobu byl přinejmenším úspěšný, byl to útok na jednoho z nejvyšších nacistických vůdců. Heydrich se považoval za třetího muže v Hitlerově říši, a nechal se proto vozit po Praze autem s číslem SS 3.

Není divu, že se po válce objevila potřeba dohnat ztracené. Elisabeth Wiskemannová, za války tisková atašé anglického velvyslanectví v Bernu, zvolila malebný výraz „tvář padoucha“,² Hans Bernd Gisevius hovořil o „vraždícím holomkovi“.³ Joachim C. Fest ho přizdobil démonizací: „V Reinhardu Heydrichovi jako by se nacionální socialismus setkal sám se sebou.“⁴ To, co následuje, je cosi jako fejeton šéfredaktora, spíše náladové líčení než vysvětlení: „Byl to člověk jako šleh bičem, ve svém luciferském citovém chladu, ve své amorálnosti a neukojitelné touze po moci byl srovnatelný jen s velkými zločinnými postavami renesance.“ Na jevišti sám ďábel osobně.

Zločinné vládce italské renesance vše připomínalo i berlínskému kriminálnímu radovi dr. Bernhardu Wehnerovi, když spatřil po vyšetřování kriminální policie v Praze Heydrichovu posmrtnou masku. Tato tvář prý vykazovala „klamavé rysy nadpozemského zduchovnění a nekonečně zkažené krásy, jako u nějakého renesančního kardinála“.⁵ Proti takovým výletům do říše estetiky se atentát nemohl

2/ E. Wiskemannová, *Erlebtes Europa. Ein politischer Reisebericht 1930 bis 1945*, Bern/Stuttgart 1969, str. 81.

3/ H. B. Gisevius, *Cesta do pekla*, Praha 2009, str. 148.

4/ Tento a následující citát: J. C. Fest, *Das Gesicht des Dritten Reiches. Profile einer totalitären Herrschaft*, Mnichov 1963, str. 139.

5/ „Das Spiel ist aus - Arthur Nebe, Glanz und Elend der deutschen Kriminalpolizei“, v: *Der Spiegel*, roč. 1950, č. 6, str. 28.

dlouho prosadit. V Heydrichově životopisu od Edouarda Calice, který se nechává unášet fantazií, najdeme o útoku deset řádků, u Joachima C. Festa devět.

Odkud se tedy u Heydricha vzaly podněty k jeho bezpříkladné kariéře? Vždyť nejenže vybudoval nejbrutálnější policejní aparát Evropy, táhl také se svými oddíly SD a gestapem v širokém krvavém řečišti Evropou a podléhal mu Adolf Eichmann. Heydrich je záhadou, která byla deformována po desetiletí trvající debatou o jeho údajné židovské krvi. Tím Němci odstartovali rafinovanou sebeobranu: organizátor masového vraždění byl puzen svým – byť i malým – podílem židovské krve. A zvláště nemilosrdně postupoval právě proto, aby tuto skutečnost zatajil. Tak tedy rasista jako oběť vlastní příslušnosti k podřadné rase? Heydrichův dědeček Süß, o něhož se mělo jednat, ve skutečnosti vůbec nebyl se svým vnukem pokrevně spřízněn, a kromě toho zcela jednoznačně nepocházel ze židovské rodiny. Heydrichova skutečná babička si vzala tohoto Süße až při druhém sňatku, kdežto Reinhard pocházel z linie jejího prvního manželství. V mládí se mu kvůli údajnému židovskému dědečkovi sice vysmívali, ale jemu to vadilo čím dál méně.

Heydrichovu hnací sílu můžeme pochopit teprve tehdy, když se obrátíme k jeho duševnímu rozpoložení a ke kořenům jeho životopisu. Zde je klíč k pochopení toho, proč měl dispozice stát se jak zločincem velkého formátu, tak i odvážným, smrti pohrdajícím králem Slunce z Hradčan.

V domě rodičů byl Heydrich vystaven hned od počátku protikladným vlivům. Narodil se v roce 1904 v Halle nad Sálou, kde jeho otec vlastnil soukromou hudební školu a komponoval též opery. Do rodiny docházeli zcela samozřejmě Židé, které otec se svým hereckým nadáním humorně karikoval. Rodina byla císařsky vlastenecká, ale nikoli antisemitská. Heydrichova matka bývá popisována jako úzkoprsá katolička, vychovaná v klášteře v Luganu, a tvrdá žena.

Reinhardovy ponižující zkušenosti začaly ve škole, kde ho

spolužáci z různých důvodů trápili. Aby se tomuto ponižování bránil, ctižádostivě usiloval o vyniknutí v různých směrech; bifloval a stal se nadprůměrným žákem, většinou byl primusem třídy. Tělesnému nátlaku svých trapičů se snažil uniknout sportem, tvrdostí, v níž neměl soucit ani sám se sebou, a také pomocí hudby. Ve hře na housle se dopracoval až k virtuóznímu a citovému vyjádření, jímž si později získal svou ženu Linu.

Proti svému nepřátelskému okolí se zaštiťoval arogancí a vyžíval se v elitářských úvahách. Protože byl osamělý, stáhl se do vlastního světa. Navenek byl pro něho důležitý jen bezohledný konkurenční boj, stravovala ho ctižádost být všude nejlepší. Zůstat druhý pro něho znamenalo trpký zážitek. Vytvořil si vlastní hodnotovou stupnici, jejímž těžištěm byla tvrdost a výkon. Když ho přísná matka vyplácela, ani nehlesl. A aby ji zesměšnil, požádal nakonec ještě o ránu navíc: byl to úděsný cynik. K jeho sebevýchově patřily i zkoušky odvahy. Tak třeba jednou o přestávce vylezl na hřeben střechy školní budovy.

Vedle všeho trápení sebe sama ho soužil také komplex méněcennosti, který snad zpočátku živily posměšky, že je údajně Žid. Protože byl spíše útlejší postavy, dostával ve škole často výprask. Vysmívali se mu i pro jeho příliš vysoký hlas, fistuli, která ještě za pražského pobytu působila při jeho imponující, atleticky trénované postavě spíše komicky. Heydrich vyznával proti posměškům ve škole zásadu: „Já jim ukážu.“⁶ Proto tolik sportoval. A tak v něm narůstal sklon k pomstychtivosti, který vytvářel půdu pro dlouhodobé kampaně odplaty. Stačilo mu jen vsugerovat úhlavního nepřítele: Židy.

Heydrichova záliba v elitářství a sklon k dobrodružství vedly k tomu, že si v roce 1922 po úspěšné maturitě vybral

6/ G. Deschner, *Reinhard Heydrich. Architekt totální moci*, Praha 2003, str. 24.

námořnictvo. Rodina byla pyšná: s budoucím námořním důstojníkem měla pocit, že patří k lepším kruhům. Námořním kadetům však Heydrich připadal spíš jako komická figurka: vysoký, vyzáblý, samá ruka, samá noha, s kostnatou hlavou, obrovským nosem a ustupujícím čelem. A jaké měl oči! Navíc Heydrich ještě lehce šilhal.

U námořnictva se mu pro jeho typicky nordickou postavu dostalo přezdívky „blondatý Siegfried“, kvůli druhému dědečkovi mu také říkali „blondatý Mojžíš“ a pro jeho hudební nadání „Mojžíš Händel“.⁷ Kamarádi od námořnictva sršeli nápady a byli sprostí. Záludný mužský svět, od něhož Heydrich mnohé převezme, aby to „ukázal těm ostatním“ – později „nepřátelům Říše“.

Nechtěl se poddat, zatnul zuby, rozvíjel v sobě nejvyšší tvrdost a hledal útěchu u svých houslí. Dostatečné vyvážení nacházel ve sportu, v němž byl úspěšnější než ostatní: pěstoval šerm, plavání, plachtění, střelbu, jízdu na koni, terénní běh. Byl vybrán do reprezentačního mužstva námořnictva pro pětiboj. Posměšky pak dále slábly, když byl představen námořnímu důstojníkovi Wilhelmu Canarisovi – pozdějšímu legendárnímu šéfovi vojenské kontrarozvědky – a býval pravidelně zván, aby spoluúčinkoval na jeho domácích koncertech.

Kariéra u námořnictva náhle skončila v roce 1931, když se Heydrich nechtěl podrobit čestnému soudu. Nedodržel prý slib manželství. Dodnes je o tom známo jen málo spolehlivých informací. Jisté je jen to, že Heydrich neprojevil vůči vysoké honoraci patřičnou pokoru. A tak byl potupně propuštěn z námořnictva a jeho vojenská kariéra se ocitla v troskách. Jako zpravodajský důstojník složil zkoušku na výtečnou. Nyní naopak mohl uprchnout již jen domů.

Lesk elity a především uniforma mu však chyběly, chtěl prostě být vojákem. Když brzy nato dostal nabídky k plnění

7/ Tamtéž, str. 28.

dalších úkolů, uraženě je odmítal, i když to byla lépe placená zaměstnání, jako třeba místo učitele plachtění. Přitahovala ho jen uniforma. Syn jedné kmotry, svobodný pán Friedrich Karl von Eberstein – později generál SS a mnichovský policejní prezident – se stýkal s Himmlerem. Díky němu byl Heydrich v roce 1931 pověřen úkolem vybudovat pro SS zpravodajskou službu, pozdější SD. Místo bylo nejisté, činnost před rokem 1933 nebezpečná, plat zůstal dlouhou dobu špatný a nepravidelný, ale patřila k tomu alespoň uniforma, která jiné lidi děsila: z černé látky s umrlčí lebkou. A SS, kam Heydrich vstoupil až na naléhání své nevěsty, byly přinejmenším určitá elita.

Prostřednictvím rodiny své ženy Liny von Osten z Fehmaru se Heydrich ocitl v nacistických kruzích. Lina vstoupila do strany již v osmnácti letech, ještě než se seznámila s Reinhardem Heydrichem. Pro něho měla politika do té doby jakousi nepřijemnou příchuť, pro námořního důstojníka mu připadala nevhodná. Přece však se již v prosinci 1932 ženil jako řádný nacist: se špalírem SA-manů v náhradních uniformách, protože SA byly zakázány, s praporem s hákovým křížem a s Písni Horsta Wessela ve varhanním provedení. Evangelický farář byl rovněž nacist. Heydrich viděl, že byl přijat do nového světa, který mu připadal prodchnut duchem modernosti a elity.

Vyhazov z námořnictva ho naučil jednomu: chce-li to podřízený někam dotáhnout, musí absolutně poslouchat. A tak se držel v Himmlerově stínu, vybudoval pro něho vlastní tajnou službu SS a nezoufal si nad primitivními začátky: jediná kancelář, téměř bez spolupracovníků, bez vlastního psacího stroje a často bez peněz – jeho žena nezdědala vařila „ajntopf“, aby se budoucí vládcí Evropy vůbec trochu najedli.

Převzetí moci Hitlerem nevyneslo Heydricha ihned nahoru, 30. leden 1933 neznamenal pro SD žádnou změnu. Heydrich zůstal jen světélkem, omezeným na bavorskou

centrálu gestapa v mnichovském Wittelsbašském paláci. Když jel do Berlína, aby se s Kurtem Daluegem radil na pruském ministerstvu vnitra v policejních otázkách, byl neustále blokován už u telefonu, vyšší vůdcové SS si Heydrichova názoru nijak necenili.

V únoru 1933 byl na Druhou mezinárodní konferenci o odzbrojení v Ženevě vyslán právě Heydrich. Tam se prohřešil proti diplomatickým zvykostem tak vehementně, že ho musel německý velvyslanec poslat domů. Znovu si totiž zopakoval kousek z mladistvých let - v noci vylezl na střechu hotelu a vztyčil tam obrovskou, krvavě rudou vlajku s hákovým křížem.

Stará bavorská vláda stále ještě kladla Hitlerovým mocenským nárokům odpor. Když NSDAP nezískala ve volbách 5. března 1933 v Bavorsku absolutní většinu, naléhali Bavoři na Hitlera v Berlíně, aby jmenoval státním komisařem pravicového radikála rytíře Franze von Eppa. Hitler poslal 9. března telegram, v němž toto jmenování ohlašoval. Aby Heydrich urychlil převrat, zaútočil s úderným oddílem SS a s namířenou pistolí na mnichovský telegrafní úřad a vynutil si vydání telegramu. Ještě téže noci utvořil von Epp novou vládu, s nacistickým župním vedoucím jako ministrem vnitra a s Himmlerem jako mnichovským policejním prezidentem. Heydrich získal téže noci svůj první úřad: vedení politického oddělení na policejním prezidiu (odd. VI).

Svému cíli, centralizovat policii v celé Říši a sám ji řídit, se Heydrich přiblížil až v roce 1934, když byl 22. dubna povolán do Berlína do vedení úřadu tajné státní policie, gestapa. Tak se mohl spolupodílet hned na prvním masakru, na krvavé lázni dne 30. června 1934 proti vedení SA v čele s Röhmem. Člověk by očekával rozpaky: Ernst Röhm, šéf SA, se o rok dříve stal kmotrem Heydrichova prvního syna. Mezi Heydrichem a Röhmem nebyly nikdy žádné rozpory, oba si tykali. Odstranění Röhma, Hitlerova starého spolu bojovníka, a celého vedení SA bylo podmínkou wehrmachtu

pro to, že bude podporovat Hitlera při budování absolutní moci. Heydrichova spoluúčast se týkala především mašinerie gestapa. Seznamy se jmény, která bylo třeba 30. června „vyřídít“, šly přes jeho psací stůl. Tím všechno získávalo zdání legality. Heydrich zde byl „pouhým zprostředkovatelem příkazů“,⁸ přesto však výsledkem bylo 200 mrtvých.

Hlavním terčem jeho nenávisti byl tehdy ještě politický katolicismus. Tak nechal Heydrich zastřelit katolického ministerského radu Ericha Klausenera, bývalého šéfa Katolické akce, který nebyl na seznamu smrti, a když jeho vrah přišel podat zprávu, přikázal mu, aby mrtvému vtiskl do ruky pistoli. Jako ve špatné detektivce. Heydrich sám nazýval takovou vražednou kampaň, jakou byl Röhmuův masakr, pouze „opatřením“. Zahlazování stop slovy patřilo k charakteristikám jeho panování právě tak jako technická dokonalost provedení.

Do uzavřeného světa policie, která se od této chvíle začala prudce rozpínat, nahlédl jeden cizinec, Švýcar, a byl to hrůzostrašný pohled. Carl Jacob Burckhardt, basilejský politik a diplomat, profesor historie v Ženevě, byl v roce 1935 pověřen Mezinárodním výborem Červeného kříže choulostivým úkolem navštívit koncentrační tábory v Německu a podat zprávu o tom, jak se tam zachází s vězni.

V říjnu přijíždí Burckhardt do Berlína.

O Heydrichovi ví švýcarský host jen to, že se policejní šéf „vyznamenal při Röhmově aféře“.⁹ Nyní jsou oba pozváni vévodou von Coburgem na večeři. Již před Heydrichovým příchodem hovoří všichni „jen tlumeně“. Následující Burckhardtovo líčení patří k nejcharakterističtějším svědectvím o nacistickém prostředí.

„Pak se rozlétlý dveře a objevil se Heydrich v černé

8/ G. Deschner, *Reinhard Heydrich*, str. 115.

9/ Tento a následující citáty: C. J. Burckhardt, *Meine Danziger Mission 1937–1939*, Mnichov 1960, str. 53n.

uniformě, kterou jsem tehdy uviděl poprvé, štíhlý, světlovlasý, se dvěma zcela rozdílnými polovinami ostré, bledé, asymetrické tváře, z níž se dívaly mongolské oči. Řízně a přitom pružně a morbidně vstoupil tento slavný kat do vévodova salonu. U stolu jsem měl Heydricha po levici. Všiml jsem si jeho rukou, prerafaelistických liliovitých rukou, stvořených k pozvolnému škrčení.“

Heydrich napadl bez jakéhokoli úvodu Švýcarsko, že prý tam vládou svobodní zednáři. Burckhardt chce vědět, jak prý si to Heydrich představuje. „Svobodní zednáři jsou nástrojem židovské pomsty, úplně vzadu v jejich chrámech stojí šibenice před černým závěsem, který zahaluje nejsvětější svátost, jež je přístupná jen nejvyšším zasvěcencům, za závěsem je již pouhé slovo Jahve, to jediné jméno, jež je dost výmluvné.“ Kdyby však oni, nacionální socialisté, zanikli, slavili by svobodní zednáři „orgie krutosti, vedle nichž by přisnost Adolfa Hitlera vypadala velice umírněně“. Je cítit, že Heydrich má vůči cizinci potřebu se ospravedlnovat. Volí však taktiku šermíře: prudký výpad.

Burckhardt tuší, že s Heydrichovou osobností není něco v pořádku. „Měl jsem pocit, že se dívám na člověka řítícího se dolů, který se snaží zachytit skalního převisu.“ Heydrich se projevil jako infantilní osobnost, jež si představuje svět prostě jako spiknutí, a tento nesmysl vůči zahraničnímu vědci bez váhání hájí.

Po večeři spolu Heydrich a Burckhardt hovoří sami ve vedlejší pokoji. „Heydrich vrhl bleskurychlý pohled doprava a doleva, na záclony - ze zvyku -, pak se na mne poprvé na vteřinu podíval. Hleděly na mne dvě osoby současně...“ Burckhardt byl znejistěn Heydrichovým šilháním i jeho agresivní blízkostí, a zmocnil se ho nepříjemný, odmítavý pocit.

Heydrich chce Burckhardtovi povolit návštěvu jen těch koncentračních táborů, které sám navrhne. Žijí tam totiž zločinci, kteří by při rozhovoru beze svědků všechno

překroutili. „Vůdce bojuje proti světovému nepříteli, (...) my musíme svět zachránit před duchovní a morální zkázou.“ Tato dětinsky krutá povaha trpěla velikášstvím. Návštěva ze Ženevy trvá úspěšně na tom, že navštíví nejprve tábor podle vlastního výběru a pak ty, které jí navrhnou nacisté. Tak se stane, že jedním z těch, s nimiž bude Burckhardt hovořit, je i Carl von Ossietzky.

Rozloučení inscenuje Heydrich jako směs výhrůžek a doznání. „Heydrich se přede mne postavil, zahleděl se mi přes levé rameno a stísněně řekl: ‚V zahraničí nás považují za krvavé psy, že?‘ A poté: ‚Pro jednotlivce je to skoro příliš tvrdé, ale my musíme být tvrdí jako žula, jinak dílo našeho vůdce ztroskotá, mnohem později nám pak za to, co jsme na sebe vzali, budou děkovat.‘“

Po dvou dnech si má Burckhardt vyzvednout v sídle gestapa na berlínské Prinz-Albrecht-Straße povolení k návštěvě táborů. Heydrich mu s požitkem ukazuje „své muzeum“, infantilní strašidelnou říši, která nás vede do hlubin Heydrichova hrůzného duševního života.

V první místnosti muzea prý lze najít v seznamech všechny svobodné zednáře na světě, informuje pán domu basijského historika. Ve druhé místnosti, „vyložené černou látkou“, vládne „úplná tma“, záměrně tam nejsou žádná okna. „Heydrich rozsvítil fialové světlo, načež se z přítmí pomalu vynořovaly nejrůznější zednářské kultovní předměty. Heydrich procházel místností, v sinavém světle mrtvolně bledý, a hovořil o světovém spiknutí, o stupni zasvěcení a přirozeně o Židech, kteří na špičce hierarchie okultně vedou všechno ke zkáze veškerého života. Následovaly úzké místnosti s nízkým stropem, čím dál pochmurnější, jimiž jsme mohli projít jen sehnutí. Byly v nich kostry, které se automaticky pohybovaly a kostnatýma rukama chytaly návštěvníka za rameno.“

Nebýt onoho místa, hrůzného hostitele a oné okázalosti, dalo by se to všechno považovat za klukovský žert.

Koncepce v sobě rozhodně měla cosi groteskně dětinského, jakousi směs uličnictví a trapičství. Z tohoto setkání v Berlíně si Burckhardt odnesl dojem, že Heydrich je „mladý zlý bůh smrti“.

Poté co začal v Berlíně v roce 1934 s centralizací policie, vyvinula se u Heydricha neukojitelná touha po moci. Svě Politické policii, kterou založil v Bavorsku, chtěl podřídit i vznikající koncentrační tábory. Když to Himmler nepovolil, zabudoval Heydrich do táborů alespoň jakési „politické oddělení“, které podléhalo přímo gestapu, a tudíž osobně jemu. Nyní konečně rozhodoval o tom, kdo půjde do tábora a kdo se z něho zase dostane. Přes tyto politické spojovací vazby mohl kontrolovat esesmany. Tak se mohlo stát, že mlátící a vraždící lidé od SS byli gestapem voláni k odpovědnosti. Podivné zásahy, jako kdyby se byl Heydrich zajímal o blaho vězňů. Jenže jeho morálka, pokud lze o něčem takovém vůbec hovořit, nevycházela z jakýchkoli zásad, nýbrž cíleně mířila jen k jeho stále se rozšiřující moci.

K Heydrichovým rozhodujícím prostředkům patřilo i to, že v jiných vyvolával strach. Tak poslal hned v roce 1933 nespočet členů bavorské agrární strany do koncentračního tábora Dachau a teprve po měsících je zase propustil. Jeho cílem bylo šířit atmosféru strachu. Po atentátu Georga Elsera na Hitlera v roce 1939 Heydrich navrhl, aby se jako obdoba Röhmovy krvavé lázně prostě postavilo ke zdi 400 bavorských monarchistů. To bylo příliš i pro Hitlera, který chtěl vědět, kdo vězel za Elserovou časovanou bombou. Toto však Heydricha nezajímalo, on nebyl žádný kriminalista. Jeho fascinovalo technokratické plánování teroru, jak je měl přivést k dokonalosti v Praze - byl inženýrem hrůzy.

Heydrichova touha po moci vedla k tomu, že hromadil své funkce; stále ještě se v bezpečnostním aparátu pohyboval někdo, kdo mu nepodléhal. Kontrarozvědná činnost wehrmachtu pod Canarisem byla Heydrichovi trnem v oku, začlenění vojenské tajné služby se stalo již jen otázkou času.

V roce 1940 se Heydrich nechal jmenovat šéfem Mezinárodní kriminálně-policejní komise - pozdějšího Interpolu. Zatímco vůči zahraničí se chvástal preventivním bojem proti zločinu, jeho úderné policejní jednotky již nerušeně vraždily desetitisíce lidí v Polsku. Tohle se Interpolu netýkalo, ten mlčel a pronásledování vrahů bojkotoval až hluboko do sedmdesátých let.

Heydrich důsledně rozšiřoval katalog nepřátel státu. K těm patřil postupně „každý, kdo působí proti národu, straně a státu, jejich světonázorovým základům a jejich politickým aktivitám“.¹⁰ Tendenčně tím byl míněn každý politiky uvědomělý občan. Úloha policie spočívala v začleňování jednotlivců do „národního společenství“. Kdo se nezařadil, patřil jako „škůdce národa“ do koncentráku. Heydrichovou utopií byl perfektně fungující policejní stát, vedený rasovou elitou, muži z SS.

Heydrich také trpěl komplexem všemohoucnosti. Protože díky svým znalostem tajných informací z SD a z gestapa každého daleko předčil, byl považován za odborníka, který všechny převyšuje a jemuž se všichni musí podřídít. Když se někdy dopustil chyby nebo mylného odhadu, vnesl do hry odkudsi z pozadí nový materiál, a to natolik nekontrolovatelný - protože to bylo tajné -, že se mu nikdo nemohl dostat na kobytku. I své nejužší spolupracovníky udržoval ve vzájemné izolaci, veškerá strategie a všechny informace se soustřeďovaly jen u něho. Ve své organizaci budoval přísně hierarchickou strukturu. Každý měl být na něm závislý. Kdo hledal informace napříč odděleními, aniž k tomu měl pověření, se setkal s nebezpečnou nedůvěrou: byla to konspirace, kterou Heydrich nikdy nepromíjel a trestal ji vyloučením.

Aby upevnil svou moc a byl neustále rozhodující krok

10/ Citát spolupracovníka, který přesně znal Heydrichovy záměry, G. Deschner, *Reinhard Heydrich*, str. 95.

před svými konkurenty, vrhl se Heydrich na archivní činnost. gestapo sbíralo informace o každém, kdo byl jen trochu nápadný. Ve své kartotéce zaměstnával Heydrich 250 úředníků. Vyhodnocování a použití údajů patřilo jen do jeho kompetence. Osobně založil tajné spisy o nacistickém vedení, například o inspektorovi koncentračních táborů, také o Himmlerovi, ba dokonce i o Hitlerovi. Jeho sběratelská vášeň vedla k tomu, že převážila i nad životně důležitým smyslem pro podřízenost.

Pokud jde o archivy, projevila se u Heydricha doslova sběratelská mánie. Když se během „křišťálové noci“ v roce 1938 dozvěděl, že je v kolínské synagoze cenný židovský archiv, chvatně pověřil Heinricha Müllera, jemuž se říkalo Gestapo-Müller, aby tento drahocenný materiál ihned zajistil. Antisemita hnědý až pod kůži by se toho spíš štítíl a nechal by ty „rasově cizí“ věci lehnout popelem.

Heydrich dobře věděl, jak je nebezpečné, když se dokumenty dostanou do cizích rukou. Proto vydal v roce 1936 pro gestapo příkaz, že „použití zostřených metod výsledků se nesmí v žádném případě dostat do spisů“.¹¹ Byl to šachový tah, který krvavým drábům po válce umožnil, aby popírali, že osobně vězně mučili. Na tajných zprávách SD o náladách v Praze vždy pravidelně stálo „na vlastní odpovědnost zničit“. Snad v tom byla i stopa špatného svědomí, nikoli však kvůli nějaké vyšší morálce, nýbrž kvůli strachu, že by bylo možno člověka přistihnout při kriminálních machinacích.

Jako plánovač stále více expandujícího státu SS měl Heydrich dobrý čich na protivníky. Kdykoli se někde pohnulo něco, co by mu mohlo překážet, hned začal věřit, „co za tím je“. Jeho obraz člověka přednostně počítal s loutkami, které jsou vedeny jinými z temnoty. O svých domnělých

11/ P. Hoffmann, *Widerstand, Staatsstreich, Attentat. Der Kampf der Opposition gegen Hitler*, 3. vyd., Mnichov 1979, str. 641.

hlavních nepřátelích, o politické (katolické) církvi, svobodném zednářství, židovství a marxismu neznal z vlastního poznání ani jediný názorový proud. Vše bylo vyčteno z tlustých složek spisů, u nichž dokázal vyseďávat celé dny.

Sotva začal s budováním SD, naléhal na schůzce s vůdci SS, aby bylo i uvnitř SS zřízeno vlastní oddělení pro boj se špicly. A tak se již nikdo z vůdců SS nemohl odvážit vyjádřit jakékoli odchylné a nepohodlné myšlenky, neboť musel počítat s tím, že se do jeho blízkosti vetřel Heydrichův donašeč. Vedlo to k tomu, že i nejvyšší funkcionáři SS znejistěli. Odhalené špicly svých protivníků Heydrich obvykle nelikvidoval, nýbrž se je pokoušel získat a ponechával je u odpůrců jako své lidi. Na jejich předchozí činnost se ovšem nezapomínalo, a proto je bylo třeba čas od času otestovat pomocí protišpiclů.

Kde jen Heydrich mohl, tam rozséval nedůvěru, protože ji vůči všem choval i sám. Dostal přezdívku „vrchní podezříváček“ (*Oberverdachtschöpfer*),¹² což však osobně nepokládal za nic trapného. Dr. Werner Best, Heydrichův dlouholetý nejbližší spolupracovník, o něm, třebaže až po válce, výstižně napsal: „Proto ke každému přistupoval zkoumavým, nedůvěřivým způsobem, což na něm bylo jako dominující rys hned nápadné.“¹³ Následků takové permanentní nedůvěry sice litoval, ale nedokázal se změnit. Měl proto kolem sebe jen patolízaly. Protože byl stejně jednoduchý jako jeho obrazy nepřátel, nazýval všechny potenciální opozičníky „křivými knížaty“. Jakmile se někomu tohoto označení dostalo, Heydrich ho izoloval. Nikdo z jeho úřadu a z oblasti jeho působnosti už s tímto „křivým knížetem“ nesměl hovořit ani se s ním stýkat, a to pod trestem vlastního vyloučení. Dotek podezřelého byl považován za nakažlivý: jako u nemoci.

12/ G. Deschner, *Reinhard Heydrich*, str. 147.

13/ Tamtéž, str. 145.

Když se někdo jeho všestrannému slídění pokoušel vyhnout, Heydrich ještě přidal. Trpěl obavami, že by se někde mohlo přemýšlet nebo hovořit o něčem, o čem by se on nedozvěděl. Proto nechal ve své kanceláři instalovat odposlouchávací zařízení, které mohl při důležitých rozhovorech sám zapnout.¹⁴ Jeho touha pronásledovat přinášela děsivé plody: spolu s říšským kriminálním ředitelem Arthurem Nebem dal v Berlíně zřídit luxusní nevěstinec „Salon Kitty“, kde měly speciálně vyškolené prostitutky ve službách SD návštěvníky vyslýchat. Pikantní zvuky a rozhovory, získané odposlouchávacím zařízením, byly speciálně pro Heydricha sestříhány na gramofonové desky.

Pro boj se světem plným nepřátel mohl Heydrich potřebovat jen ty nejlepší. V protikladu k vlastní ideologii si jako vzor zvolil anglickou tajnou službu. Stejně jako Secret Intelligence Service povolával na vedoucí funkce jen výtečně vzdělané absolventy vysokých škol. A tak se to v horních patrech SD brzy hemžilo lidmi s doktorskými tituly, které Heydrich ještě nejspíše uznával. Jen u nich věřil, že mají tolik inteligence, aby dokázali co nejdříve rozpoznat rodící se trendy a nálady. Museli vyhovovat jeho perfekcionismu, protože chyby on nikdy nepromíjel.

Jakmile se do něčeho pustil, prováděl to do všech důsledků, bez váhání, bez jakýchkoli „kdyby“ a „nebo“. Patřilo k tomu i rigorózní a co nejlépe maskované hubení Židů. Při vražedných akcích se Heydrich cítil občas jako „děvečka pro všechno“¹⁵ a jako „odpadkový koš Říše“¹⁶ a často si na to své ženě stěžoval. Ve skutečnosti však odpovídala Heydrichova nemilosrdná důslednost jeho mentalitě lovce. Sotva

14/ F. Kersten, *Totenkopf und Treue. Heinrich Himmler ohne Uniform. Aus den Tagebuchblättern eines finnischen Medizinalrats*, Hamburk, bez datace (1952), str. 122n.

15/ G. Deschner, *Reinhard Heydrich*, str. 199.

16/ Tamtéž.

k němu na počátku polského tažení v září 1939¹⁷ dorazily první stížnosti armády na svévolné popravu Poláků a Židů, Heydrich prohlásil, že „to všechno jde příliš pomalu“.¹⁸ „On by to zastavil. Ty lidi je třeba zastřelit nebo pověsit ihned, bez nějakého řízení (...), šlechtu, Poláky i Židy.“ To řekl šéfovi kontrarozvědky Canarisovi. Zločinný počátek války s Polskem, kdy Heydrich dal před rozhlasovou stanicí Hlivovice položit zabitě vězně z koncentráků v polských uniformách, považoval za „válečnou lest“ a ďábelky se tím bavil.

Heydrich bezpodmínečně souhlasil s tím, aby při zahájení války za zády postupující německé armády byli vražděni Židé a právě tak i polská elita, intelektuálové. Začátkem září přerušil práci u psacího stolu a osobně se rozjel do Polska, aby si udělal představu o činnosti svých operačních skupin (*Einsatzgruppen*). Viděl tedy, co se jeho jménem děje.

O Hitlerových úmyslech masového vraždění Židů věděl Heydrich nejpozději od 31. března 1941. Hitler hovořil o nelítostné rasové válce. Své vlastní lidi Heydrich informoval až v červnu téhož roku a použil výrazu „neslýchaná tvrdost“, což je pro něho typické. Tvrdost chápal jako ambivalentní slovo, které používal, i když hovořil o sobě, ovšem jen v souvislosti se sportovní nebo duševní zdatností. Pro Židy naproti tomu neznamenalo toto slovo nic než smrt. Operační skupiny maskovaly své zprávy jako boj s „partyzány“. Tváří v tvář vraždění cítili velitelé potřebu svou činnost jazykově upravovat: popravit, likvidovat, provést exekuci, vyřídit, zneškodnit. Nakonec se v jazyce byrokratů ujal výraz „podchytit“ (*erfassen*) a v novotvaru pak „zvláštní zacházení“ (*Sonderbehandlung*).¹⁹

17/ K začátku polského tažení v září 1939 viz Wildt, v: G. Paul; K.-M. Mallmann (eds.), *Die Gestapo im Zweiten Weltkrieg. „Heimatfront“ und besetztes Europa*, Darmstadt 2000, str. 30.

18/ Tento a následující citát: J. C. Fest, *Der Staatsstreich. Der lange Weg zum 20. Juli*, Berlín 1994, str. 118.

19/ G. Deschner, *Reinhard Heydrich*, str. 190.

Aby byl Heydrichův psychologický profil úplný, je ještě třeba uvést jeho nadšení pro sport. Jeho mánie, že musí být i jako policejní šéf ten nejlepší, mu nedovolovala, aby se věnoval jen jednomu druhu sportu. Nejúspěšnější byl v šermu šavlí a také ve střelbě pistolí patřil k nejlepším. Himmlerův masér Felix Kersten charakterizoval Heydrichův ústní projev - v protikladu k Himmlerovu - jako „nabroušenou ocel“.²⁰ Slovo jako zbraň - smrtící, ostrá, kdykoli schopná vyřídit, likvidovat, odstranit, speciálně zacházet.

Přednost dával šavli, nikoli meči nebo fleretu, měl rád tvrdou, přímou techniku boje bez elegance. Stejně jako v politice uznával jen hrubou sílu a technickou dokonalost, nikoli jemnou eleganci či zdrženlivou vznešenost. Heydrich dosáhl svého vrcholu jako šermíř teprve začátkem války, zdálo se, že neklidná atmosféra mu dává křídla. Když se vojáci hnali na bojiště, chtěl vykonat své alespoň na poli šermu. Je zcela zřejmé, že se jednalo o kompenzaci. Stejně jako v politice neuměl prohrávat, při závodech na sebe několikrát upozornil neustálými protesty proti výrokům rozhodčích. Když podlehl, dokázal vztekle mrštít zbraní o zem - dětinské jednání, zcela odpovídající jeho povaze. Velmi záhy nechtěl být při jeho soubojích nikdo rozhodčím. Přitom byl Heydrich docela úspěšný bojovník, vyhovoval svým vysokým požadavkům, podle nichž museli být příslušníci SS vždy jen mezi nejlepšími, ve všech oblastech. Vojácké vlastnosti, jak je proklamoval pro stát válečníků, směšoval se sportem. Svým operačním skupinám vštěpoval před vybijením Židů „povinnost být tvrdý“,²¹ hovořil o „nevděčném úkolu, který musíme splnit“.²²

Když se Heydrich účastnil nějakého turnaje, šířil kolem sebe napětí a nejistotu. Vůči svým sportovním kamarádům

20/ F. Kersten, *Totenkopf und Treue*, str. 118.

21/ G. Deschner, *Reinhard Heydrich*, str. 133.

22/ Tamtéž.

z SS byl poměrně férový, ale k šermířům, kteří k SS nepatřili, se v osobním styku choval jako uzavřený, neprůhledný, nevypočitatelný, vždy připravený k obraně i k okamžitému útoku. Podezřívavé pozorování soupeře, předběžný odhad jeho úmyslů a poté bleskurychlý úder – to byly jeho silné stránky v policejním aparátu stejně jako při šermu šavlí.

Ačkoli měl vlastně dost práce s přepadením Sovětského svazu, chtěl i na šermířském koberci dokázat, že je nejlepší. V srpnu 1941 se zúčastnil německého mistrovství v šermu v říšské zvláštní třídě nejlepších dvanácti. Každé ráno proto tvrdě trénoval. Když se postup německých armád v ruské zemi zarazil a vojáci velice trpěli, zaskočil v prosinci 1941 při mezinárodním utkání s Maďarskem, znovu získal kondici a skončil jako druhý, nejlepší z Němců. V přípravě mohl trénovat jen ráno od čtyř do šesti, ale poháněla ho ctížádost.

I při problematickém sklonu k násilí, panovačnosti a mstivosti zahrnovala Heydrichova povaha i jinou stránku, totiž náklonnost a starostlivost. Sotva čtyři hodiny před zahájením války napsal v noci na 1. září 1939 mezi půl druhou a druhou hodinou své ženě dopis na rozloučenou. Byl jako všichni nakažen Hitlerem, „jehož stisk ruky z dnešního večera ještě palčivě cítím v dlani“. Pro případ, že by se mu něco stalo, v což ale nevěřil, stanovil manželku svou univerzální dědičkou. Chtěl svou rodinu finančně zajistit pomocí pojistek a vdovského důchodu. Po vážném náznaku jakési hluboké krize ve vztahu ke své ženě, již po několikáté, pevně stanovil nacistický výchovný úkol: „Vychovávej naše děti ve víře ve vůdce a Německo, k věrnosti myšlenky hnutí, k tvrdosti v dodržování zásad SS, k tvrdosti vůči sobě, k dobrotě, k velkorysosti vůči lidem vlastního národa, k tvrdosti vůči všem nepřátelům doma i v zahraničí, k odpovědnosti vůči předkům i vnukům.“²⁵ Trojnásobná tvrdost. Je-li toto vše, co má člověk říci své ženě před svou případnou smrtí,

23/ R. Gerwarth, *Reinhard Heydrich. Hitlerův kat*, Praha 2012, str. 148.

pak to svědčí o ubohé duši, plné klišé, odposlouchaného v kriminální organizaci. Je to charakteristické rozpoložení nekrofilního lidského typu.

Heydrich musel být rozpolcený člověk. Nikdy nedokázal najít klid, nebyl schopen někomu důvěřovat; neměl jediného přítele, všude se viděl obklopen špicly a nepřáteli. Neznal bezpečí, ani v soukromí, ani v politice, jeho stihomam v něm vybičovával stále nové pronásledovací strategie, jejichž důsledky ho hnaly ještě dále. Celý život byl pro něho jen spletí intrik, spiknutí, bojů. Jeho cíl: absolutní esesácký stát, v němž vládnou jen ti nejlepší, stát absolutně chráněný vševědoucí tajnou policií, prorůstající až do nejzazších koutů společnosti.

Heydrich se snad někdy zarazil a přemýšlel, co to vlastně pro Německou říši vyřizuje: samé nepokojné záležitosti, válku a genocidu. Pak mu možná svitlo, že to jsou vesměs jen negativa. Svě ženě si prý v tomto smyslu stěžoval. Ale asi je to spíše průhledná snaha vdovy očistit ho, neboť si nikdy nechtěla přiznat, že její muž organizoval holocaust.

Tuto pohádkovou nitku o Heydrichovi předl již Himmler ve svém smutečním projevu při státním pohřbu 9. června 1942. Po válce se připojil Heydrichův přítel z mládí a bral padlého hrdinu v ochranu. Prý s ním hovořil naposled v Praze: „Radikální opatření proti partyzánům a podezřelým, proti buřičům a sabotérům, to si Reinhard zdůvodňoval válečnou nutností, ale že měl najednou ‚odpravit‘ všechny Židy, to ho tížilo.“²⁴ Ve skutečnosti se Heydrich cítil být bez viny již při Röhmově krvavé lázni. Aspoň to nemohla Lina Heydrichová přehlížet, příliš mnoho o tom stálo v novinách. „On [Reinhard Heydrich] si byl své katovské práce zcela vědom.“²⁵ Pocity viny, to nikdy nebyla jeho parketa. Jako

24/ G. Deschner, *Reinhard Heydrich*, str. 198.

25/ Tento a následující citát: L. Heydrichová, *Můj život s Reinhardem*, Praha 2012, str. 62.

asketa, za něhož se považoval, protože se neutápěl v korupci jako Göring a jeho spolek, dokázal chladně prohlásit: „Cítím se prost jakékoli viny. Mohu se dát cele k dispozici; jiní by mohli sledovat egoistické cíle.“ Z hlediska velkého cíle, absolutně čistého esesáckého státu, pro něho ve vlastním životě neexistovalo žádné pochybení.

2. Český odboj

Nebýt českého odboje, který vzbuzoval respekt, nemusel by Heydrich do Prahy nikdy přijít. A bez jeho dramatického konce u Vltavy by si nikdo tak výrazně nepovšiml Čechů jako statečného národa, který byl nacismem sražen na kolena a vinou stalinismu se nemohl zotavit. V odbojovém hnutí mezi severními Čechami a Brnem existovalo nekomunistické křídlo, o němž se po roce 1948 za reálně existujícího stalinismu nesmělo mluvit. Přitom se komunisté až do června 1941 rozhodně neměli čím chlubit, spíše na nich lpěla věčná hanba, že kvůli paktu mezi Hitlerem a Stalinem mlčeli.

První odpor se zvedl hned po vpádu nacistických vojsk v říjnu 1938. Národně uvědomělí Češi masově prchali ze Sudet, které si Hitler přisvojil, a přinášeli do Prahy trpké zkušenosti. V síti pomocníků pozdější odbojové skupiny Jindra pocházeli někteří z nejlepších právě z této vnitřní české emigrace, jako například Jan Zelenka, zvaný strýc Hajský, bytem v Praze na Žižkově, Biskupcova ulice 4. Jiní se stáhli z Brna zpět do Prahy, když se v ilegalitě již nedokázali uplatnit, jako třeba sám vedoucí skupiny Jindra Ladislav Vaněk.

Od roku 1938 už Čechoslováci o vystěhovalcích ohrožených Židů něco věděli. Pražští sionisté, mezi nimi Oskar Baum, slepý přítel Franze Kafky, vybízeli k emigraci, Max Brod ujel posledním vlakem z Prahy do Rumunska. Poté co nacistické jednotky přepadly 15. března 1939 Prahu, Češi a Židé se sblížili. Židovského lékaře Arthura Hellera ještě před jeho útekem do Anglie udivovalo, že ho český policista v jeho čtvrti opakovaně předem informoval o raziích gestapa.

Zatímco česká vláda, již nakažená duchem kolaborace,

se bez boje vzdala a varováním vlastní tajné služby se jen hlasitě smála, zachránila se skupina vedoucích pracovníků české zpravodajské služby v den vstupu nacistů únikem z pasti v holandském letadle. Tento oddíl, vedený šéfem tajné služby Františkem Moravcem, později organizoval vyslání parašutistů, jejichž útoku Heydrich podlehl.

Odboj v Protektorátu Čechy a Morava se zpočátku soustředil na obstarávání zpráv pro československou exilovou vládu v Londýně - v čele s bývalým prezidentem Edvardem Benešem, kdysi jedním z nejbližších spolupracovníků zakladatele republiky Tomáše Garrigua Masaryka. V roce 1935 se Beneš stal Masarykovým nástupcem ve funkci prezidenta republiky. Po odtržení sudetoněmeckých oblastí v roce 1938 odešel do exilu, od roku 1940 působil v Londýně jako prezident československé vlády v exilu. Nejvíce práce vykonala Obrana národa, uskupení vedené zkušenými lidmi ze zpravodajské služby. Zvláště úspěšně se po více než dva roky dařilo vydržet legendárnímu Václavu Morávkovi, fascinující osobnosti, představující směs Robina Hooda a Josefa Švejka. Ale to by už byla jiná historie.

Obrana národa dostala 1. září 1939 z Londýna pracovní program,²⁶ který již obrážel budoucí problematiku: 1. zpravodajská služba, 2. sabotáže, 3. propaganda, 4. přímé akce až po povstání. Především čtvrtý bod byl v kterékoli době nad síly českého odboje a dával tušit, že se exilová vláda oddává nebezpečným iluzím. Protože Obrana národa zapojovala do své práce i začátečníky a diletanty, docházelo k mnoha chybám. O pravidlech konspirace se toho zpočátku vědělo jen málo nebo se prostě podceňovala. A tak se gestapo brzy dozvědělo, kdo z finančně silných pražských kruhů Obranu národa podporuje, a dokázalo těmto zdrojům peněz snadno zamezit. Jednotlivé zpravodajské skupiny nebyly dostatečně chráněny před udavači a gestapo do nich dokázalo pomoci

26/ D. Brandes, *Češi pod německým protektorátem*, Praha 2000, str. 89.

českých konfidentů zčásti proniknout. Organizace úzce spolupracovala s legálními institucemi, což se dalo lehce prokázat. Informace, které bylo možno zpočátku bez problémů získat od českých úřadů, prozrazovaly své zdroje, a tak brzy vyschly i tyto prameny.

Češi se museli na základě bolestných zkušeností učit, jak se nové situaci přizpůsobit. O užitečném učebním procesu svědčí leták z listopadu 1939, který jasně formuluje pravidla chování: „Ignorujte německé vojenské přehlídky. Styk s Němci omezujte na suchou zdvořilost, fotografujte české zrádce národa, sbírejte veřejné vyhlášky, obrázky, fotografie incidentů atd., písemně registrujte německé spoluobčany, jejich byty, centra, úřadovny, archivy, německé posádky, jejich výzbroj atd. Zvláště bedlivě střežte zrádné německé spoluobčany, kterým se jednou dostane po husitském způsobu odplaty... Připravujte se na válku... Nenápadně provádějte branná cvičení... Všichni samozřejmě vstupujte do Národního souručenství. Dobře však rozlišujte členy, pečlivě sledujte takzvané pověřené vedoucí, neustále je hlídejte... Pořádejte povzbudivé hry, divadla, dýchánky, výstavy, koncerty, výlety, návštěvy a rodinné srazy. Užívejte jich k posílení a sjednocení národa.“²⁷

Prvotní naivita byla ta tam, dělicí čára mezi Čechy a Němci byla vyryta ostrým nožem. Byli registrováni oportunisté a kolaboranti, šlo o to, aby se na tyto věci nezapomnělo. Již brzy se rýsovala odplata pro poválečnou dobu, spojená s jednou národní tradicí: husitstvím, přínosem Čechů k dějinám evropské svobody. Velmi prozíravě byla k vzájemnému povzbuzování využívána soukromá sféra, což je jev, s nímž se setkáváme v mnoha odbojových hnutích.

Zatímco vyzbrojování podzemní armády nebylo příliš úspěšné a cíl – povstání – zůstával stále nedosažitelný, dařilo se šeptandě a zachovávání jazykového i kulturního

27/ Tamtéž, str. 84.

odstupu Čechů. Domácí nevěřili německé propagandě již ze zásady, dokonce ani v případě vojenských úspěchů. Od pozdního podzimu 1941 měli Češi dostat za pravdu. Jejich šeptanda se nedala zachytit a byla nápaditá, přičemž vrcholila tím, že dávala veřejné signály.

Za první úkol považovali Češi zachování životaschopnosti své nejnovější historie, spoléhali na sílu kolektivní paměti. Dne 30. září 1939, v den prvního výročí mnichovské dohody, chtělo vedení odboje pouze otestovat, do jaké míry za ním vlastní lidé stojí. Vydalo tedy pro tento den výzvu k bojkotu pražských tramvají.²⁸ Inspekce nacistické armády bezmocně konstatovala: „Vozy, v časných ranních hodinách jinak přeplněné, zejí prázdnotou. Zato chodníky jsou hustě zaplněny lidmi. Hydra česko-židovské šeptandy zas jednou vystrčila hlavu.“ Nacisté přitom obelhávali sami sebe: Pražané prý bojkotují tramvaje proto, aby nemuseli jezdit společně se Židy.

Odboj, posílený hromadným úspěchem, se připravoval na 28. říjen 1939. Československá republika byla vyhlášena před 21 lety. V mnoha větších městech se konají protestní shromáždění, největší je v Praze. Některé závody stávkují, zvláště stavební dělníci. Mnozí vycházejí na ulici ve svátečních šatech, nic nenakupují a znovu bojkotují tramvaje. Odbojové hnutí ještě narychlo změnilo heslo: nebrat si černou kravatu, protože nacisté se chystají takto nápadně oblečené Čechy zatýkat. Místo toho stánky s novinami masově prodávají pásy s československou trikolorou. Na mnoha kopcích v zemi planou oslavné ohně, symboly boje za národní osvobození, populární již v Německu po vítězství nad Napoleonem. Hákové kříže jsou přelepovány trikolorami, německé plakáty se strhávají.²⁹ To se bude masově opakovat i za Heydricha. Evropě je třeba ukázat, že Hitler lže, když tvrdí, že v Protektorátu vládne klid a pohoda.

28/ Tamtéž, str. 100.

29/ Tamtéž, str. 83n.

Stejně jako při vstupu nacistických jednotek do Prahy napadá německé studentstvo nyní, 28. října 1939, organizovaně české studenty, strhává jim z hlavy čepice „masaryčky“ s trikolorami. Mezi desátou a jedenáctou se Pražané v davech shromažďují na Václavském a Staroměstském náměstí. Česká policie ponechává věcem volný průběh. Předměstské vlaky přivázejí do centra města stále více demonstrantů. Kolem třinácté hodiny se dav soustředí v Bredovské ulici, dnešní ulici Politických vězňů. Návist je namířena proti obrovské budově č. 20, proti Petschkovu paláci, kdysi ústředí důlní akciové společnosti a soukromé banky, nyní sídlu gestapa, centrále nacistických zločinů v Praze. V poledne chce hlavní stráž Tělesné standarty SS pochodovat jako vždy po Václavském náměstí, česká policie jí musí náměstí uvolnit. Demonstranti na to reagují důstojně: k pochodující jednotce SS se jednoduše obracejí zády.

Vlny demonstrantů se vrací z postranních ulic na náměstí a poprvé napadají německou policii. Je slyšet program okupovaných: „Chceme svobodu, chceme spravedlnost“, „Ať žije Beneš“, „Pryč s Hitlerem“, a také již předzvěst další československé tragédie: „Chceme Stalina“. Německá policie zatýká první demonstranty, poprvé zaznívá zakázaná československá státní hymna. Střelba z řad demonstrantů. Nedaleko ulice Na Příkopě nové sročení před hotelem Palace, kde sídlí vedení gestapa. Zaznívá nepřilíš lichotivé skandování: „Zde žijí krvaví psi.“ Demonstranti vysvobozují z rukou gestapáků jednoho zatčeného, srážejí k zemi několik tajných, šlapou po nich. Hnědí pražští tyraní nejsou na takový výbuch hněvu připraveni. Česká policie je nakonec nucena Václavské náměstí vyklidit a uzavřít.

Výsledek překvapivého a nápaditého lidového hnutí je tento: 400 zatčených, z toho pouhých 50 českou policií; bylo strženo 175 dvoujazyčných tabulek z tramvajů, 92 bylo poškozeno. Jeden český dělník je zastřelen, jeden student těžce zraněn a po několika dnech umírá. Jeho kolegové

doprovázejí 15. listopadu rakev ze studentské koleje na nádraží, kromě národní hymny a obvyklého skandování se nic vzrušujícího neděje, zatčení jsou brzy propuštěni.

Z Hitlerovy iniciativy následuje po dvou dnech odvěta. Udavači označili devět vůdců demonstrace, ti jsou okamžitě zastřeleni. Nacisté si dokonce odpustili i zástěrku stanného soudu. V budoucnu chce Hitler do pražských ulic v případě potřeby nechat postavit děla. V noci na 17. listopad obklíčí německá pořádková policie pět studentských kolejí, dvě koleje v Brně, kde se později konají masové popravy zastřelením. 1200 studentů odveče gestapo do koncentračního tábora Sachsenhausen u Berlína, odkud se dostávají na svobodu až po letech, do té doby slouží jako rukojmí. Nakonec jsou všechny české vysoké školy uzavřeny, což je první organizační opatření k umlčení obávané české inteligence.

Sdružení opozičních organizací pod jménem ÚVOD (Ústřední vedení odboje domácího), v rámci něhož pracovala i Obrana národa, vypracovalo do roku 1941 program, který si dodnes uchoval svůj utopický charakter. Byl rdoušen nacismem, udušen stalinismem a neoliberalismem odsunut do ztracena. „Nejenom politická, nýbrž také hospodářská a kulturní demokracie, nikoli liberalismus a kapitalismus, nýbrž státně řízené plánovité hospodářství, spojení kolektivistických zásad (právo na práci a všeobecné zajištění existence ve stáří a v nemoci, práce převážně pro celek, a nikoli pro osobní zisk) se zásadou soukromé iniciativy a soukromého vlastnictví. Převedení přírodních zdrojů do společného vlastnictví a odstranění nouze a nezaměstnanosti cíleným rozdělováním práce a příjmů.“³⁰

Tváří v tvář hladové zimě 1940/41 se mezi Čechy pro-sazovaly socialistické myšlenky. Dalo se předpokládat, že po Hitlerovi bude mít ve střední Evropě rozhodující slovo Sovětský svaz.

30/ Tamtéž, str. 211.

Nebylo divu, že nálada mezi Čechy byla vůči Němcům stále nepřátelská, denně to bylo cítit. Většina se sice otevřenému odporu vyhýbala, protože okupanti odpovídali tvrdě, avšak národní odstup sahající až k pohrdání byl zřejmý. V kinech zuřila válka v malém: Češi přicházeli nejraději až po německém týdeníku se zprávami o vítězstvích nebo rušili pokašláváním a zesměšňujícími poznámkami. Německé filmy české obyvatelstvo ve velké míře bojkotovalo. Chabou výjimku i varování, že na kulturní rezistenci Čechů nelze klást příliš velké požadavky, znamenal nacistický film *Žid Süß* od režiséra Veita Harlana z roku 1940: zhlédla ho spousta Čechů a na mnohé z nich toto poselství o pogromech zapůsobilo. Bezpečnostní služba (SD) 16. června 1941 hlásila: „Obzvlášť byla zdůrazněna dobrá osvětová práce, kterou tento film vykonal.“³¹

Češi již Němcům nepronajímali žádné byty. Čechy, kteří se vrátili z dobrovolného pracovního nasazení v Německu a vyprávěli o tom, jaké se v „Říši“ dějí divy, lidé ignorovali. Čeští lékaři přestávali ošetřovat německé pacienty. Náklady již tak dost sešňerovaných českých novin klesaly zvláště silně tehdy, když přešly otevřeně na stranu nacistů. Čím více byli čeští Židé nacisty pronásledováni, tím větší sympatie získávali. Tak tomu nebývalo vždycky. Je také zajímavé, že se při katolických bohoslužbách často zpívala česká národní hymna a Svatováclavský chorál. Pouti nabývaly charakteru velkých národních manifestací. Vůči nápadité šeptandě bylo gestapo bezmocné.

Češi uměli inscenovat své dějiny. Tak například podstavce Němci odstraněných Masarykových pomníků zasypávali 14. září 1940, v den výročí úmrtí zakladatele republiky, květinami. Dne 28. října 1940 sice nedošlo k žádným srážkám, ale zato se nosily černé kravaty a smuteční pásky. Úředníci okupačních institucí často nalézali ve svých dopisních

31/ Tento a následující citáty: Praha, SÚA, 114-306-6, fol. 43.